

Za obje je knjige karakteristično, da su napisane na temelju izvornog gradiva koje se čuva u slovenskim, austrijskim i hrvatskim pismohranama, te suvremenog tiska i relevantne znanstvene i publicističke literature. One su, također, bogato providene slikovnim prilozima koji dodatno obogaćuju njihov sadržaj.

Na kraju valja reći, da Rahtenove knjige nisu samo relevantan doprinos slovenskoj, nego i hrvatskoj historiografiji, barem kad je riječ o onom dijelu povijesti koji nam je zajednički.

ZLATKO MATIJEVIĆ

Mladen DOMAZET - Marin VULETIN, *Donjokaštelanska svakodnevica 1900.-1939.*, DIFO, Zagreb 2002., 288 str.

Zavičajna povijest, poglavito povijest svakodnevlja, istraživačka je tema koja (obzirom na brojnost i raznovrsnost hrvatskih mikroregija i obilje građe) još uvijek nije dovoljno obrađena i zastupljena u hrvatskoj historiografiji. Monografije ili zbornici posvećeni lokalnom (regionalnom) području pritom su nerijetko nepravedno svrstavani u djela zavičajnih povjesnika koja svojim relativno uskim tematskim odabirom, širinom interesa i dubinom zahvata ne teži cjelovitosti. Da i zavičajna povijest, pa i njezini pojedini odsječci, mogu biti izniman istraživački i izdavački pothvat, koji ozbiljnošću pristupa i studioznom obradom zorno dokazuje da nema "velikih" i "malih", već samo dobro ili loše obrađenih tema, svjedoči knjiga pod gornjim naslovom.

Knjiga "Donjokaštelanska svakodnevica 1900.-1939." pisana je iz pera dvojice Kaštelana, Mladena Domazeta i Marina Vuletina, vrsnih znalaca povijesne i kulturne baštine kaštelanskoga kraja. Uradak pred nama rezultat je njihovog dugogodišnjeg istraživačkog pregnuća, marnog i samozatajnog prikupljanja tisuća razasutih podataka o donjokaštelanskom kraju i njegovu žiteljstvu iz prve polovice XX. stoljeća, o njihovom životnom svakodnevlju, običajima i kulturnoj baštini. Za proučavanje svih temeljnih sastavnica (gospodarskih, političkih, društvenih, kulturnih, vjerskih) koje su činile i utjecale na razvojne procese u Donjim Kaštelima prve polovice XX. stoljeća, autori su prije svega koristili vrela iz župnog arhiva u Kaštel Novom, onodobnu publicistiku, razne obiteljske spise, usmenu predaju i svjetlopiše. Kako autori i sami napominju (285.), važno je naglasiti da su mnogi od tih razvojnih procesa započeli u XIX. stoljeću ili još ranije te da ih je neizbježno sagledavati u kontinuitetu njihova nastanka i trajanja. Sam prostorni okvir monografije usmjeren je na područje Općine Donjih Kaštela, tj. na naselja Kaštel Štafilić, Kaštel Novi i Kaštel Stari sa sjedištem u Kaštel Novom.

Monografiju otvara predgovor ocjenitelja knjige Vladimira Geigera (5.), a potom slijede - kronološki i tematski skladno povezana, 44 poglavlja koja nas - praćena prebogatom slikovnim materijalom - uvode u svijet Donjih Kaštela 1900.-1939. godine. Početna poglavlja (istraženi lokaliteti društva "Bihač" u Donjim Kaštelima, prvi svjetski rat, razdoblje od 1918. do 1929. godine), predstavljaju nam političko i društveno ozračje nevelike donjokaštelanske sredine s

početka stoljeća. U političkom životu do izbijanja prvoga svjetskog rata glavni pečat daju politička suprotstavljanja između Narodne stranke i Čiste stranke prava, koja će 1908. godine dovesti do nemalog raskola u Donjim Kaštelima (osnivanje po dva udruženja Hrvatskog sokola, dvije štedionice, nove čitaonice, gospodarske zadruge i dr.). Gospodarstvo se i dalje temelji na poljodjelstvu (vinogradarstvo i maslinarstvo), započinju prve gospodarske migracije u prekomorske zemlje, a ratni vjhor na bojišta odvodi brojno, radno sposobno muško stanovništvo Kaštela. Nakon uspostave Kraljevine SHS politička previranja dovest će do razmimoilaženja i među Kaštelanima, podijeljenim u dva suprotstavljena politička tabora (hrvatski i jugoslavenski). Kada je riječ o drugim sastavnicama razvoja, u razdoblju 1918.-1929. godine u Donjim je Kaštelima uređena obala, kanalizirani su potoci, dovršen (1920.) kolski put za Zagoru, a povezivanjem Splita sa Zagrebom željezničkom prugom kaštelansko je poljodjelstvo dobilo znatno šire mogućnosti djelovanja.

Sljedi osvrt na razvoj pučkog školstva u Donjim Kaštelima (prva općinska pučka škola otvorena je još 1847. godine u Kaštel Novome), otvaranje nove zgrade pučke škole (1911.) te prikaz seoskih trgova (Brce) i njihove uloge u trgovačkom, društvenom i političkom životu pojedinih naselja. Neizostavan dio vjerskog i kulturnog krajobraza Donjih Kaštela činile su (i čine) crkve - od onih srednjovjekovnih (sv. Juraj od Žestinja, sv. Juraj u Radunu, sv. Marta, Gospa Stomorija i dr.) do onih koje i danas nose naslov župnih crkava kaštelanskih mjesta (crkva Bezgrešnoga Zacheća Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću, sv. Petra Apostola u Kaštel Novome, sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome). Proširujući, nadalje, prikaz crkvenih ustanova i vjerskih prilika u kaštelanskom kraju, autori donose dragocjen pregled župnika Donjih Kaštela, osvrt na seoska groblja te na brojne druge oblike povezanosti kaštelanskog puka s Crkvom (hodočašća, vjerske svetkovine, procesije, bratovštine, oporučne ostavštine crkvenim ustanovama, svećenička zvanja i dr.). Društveni i politički život Donjih Kaštela u velikoj mjeri je obilježavao i rad kulturno-prosvjetnih i sportskih društava (čitaonice, sokolstvo, pjevačka društva, orkestri limena glazbe), koja će imati iznimno važnu ulogu u okupljanju oba suprotstavljena politička tabora u Kaštelima. Neizostavan dio društvenog života činile su i raznovrsne zabave, druženja i okupljanja mještana (šerate, glasovit kaštelanski krnjeval, sportska natjecanja, druženja u prirodi i sl.). Nasuprot ovim javnim, društvenim zbivanjima "prema vani" otvorenim prostorima i sadržajima, privatnost građanskih domova čuvali su brižljivo opremani tineli - primače sobe, koji svojim ukusom i uresom odaju visoku razinu onodobne kulture stanovanja Kaštelana. Svijet svakodnevlja Donjih Kaštelana odražavala je i njihova tradicionalna narodna nošnja, pomno izrađena i ukrašavana za razne prigode. Ne samo kaštelanskom čitatelju, već i svakom zaljubljeniku u dalmatinske kulinarske delicije, posebno će biti zanimljivi izvadci iz starih kaštelanskih kuharica koje nam otkrivaju tajnu spravljanja nekoliko tradicionalnih i svima dobro znanih jela na "kaštelanski način" (paštica, makaruni, sirnice, štrudel, fritule i dr.).

Kaštela su strane pohoditelje - zahvaljujući brižljivoj obrađenosti polja i održavanju poljskih putova - nerijetko podsjećala na jedan velik prirodni perivoj. Od konca XIX. stoljeća u Kaštelima nastaju (uz kuće bogatijih žitelja) i reprezentativni vrtovi, među kojima autori posebice izdvajaju onaj Gaje Radunića u Kaštel Starom. Sljedeće tematske cjeline autori podrobno posvećuju poljodjelstvu i težaštini kao najzastupljenijem obliku agrarno-proizvodnih odnosa na

ovom području u prvoj polovici XX. stoljeća. Intenziviranje vinogradarstva koncem XIX. i u prvoj polovici XX. stoljeća doprinijet će jačanju domaćeg trgovačkog sloja (obitelji Katalinić, Stude, Šimeta, Radunić, Kesić i dr.), koji će svojom poduzetničkom djelatnošću imati značajnu ulogu u gospodarskom razvoju Kaštela. Domaći će trgovci u svoja mjesta donositi razne tehničke inovacije te će zbog svog načina života dobiti naziv "kaštelanska gospoda". To nam i danas posvjedočuju njihove stojne kuće s impresivnim inventarom, perivojima, knjižnicama, prijepiskom, ali i stupnjem obrazovanja koje su postizali njihovi odvjetci. Prostor Donjih Kaštela u prvoj polovici XX. stoljeća stoga je bogat obrtničkim, trgovačkim i ugostiteljskim radnjama, koje su se uglavnom nalazile na trgovima i duž glavnih ulica. One su ujedno bile i žarište svakodnevnog okupljanja puka, mjesto gdje su se saznavale i dalje širile najvažnije dogodovštine vezane uz svakodnevni život naselja.

Tijekom 1930-ih godina Donja Kaštela su već poznata turistička rivijera, a uz hotel "Palace" (podignut 1928.) i pansione, u turističku se ponudu uključuju i vlasnici bolje opremljenih kuća. Godine 1938. utemeljeno je Općinsko kupališno povjerenstvo sa sjedištem u Kaštel Starome, čija je zadaća bila promidžba privatnog smještaja i davanje strancima informacija potrebnih za boravak na kaštelanskom području. Istodobno s razvojem turizma, Donja Kaštela sve više gube svoje ruralne značajke. Općinske vlasti zabranjuju kretanje domaćih životinja na javnim mjestima, pazi se na čistoću mjesta, urednost plaža, zabranjuje se galama u blizini turističkih naselja.

U sljedećim poglavljima predstavljani su onovremeni kaštelanski noćni lokali, šetnica (Garajinovica), Meteorološka postaja za opažanje i javljanje grmljavine u Kaštel Novom (utemeljena 1932.) te izvorni kaštelanski humor, lokalni ređikuli i boemi, a bez kojih je nemoguće zamisliti životno svakodnevije svake dalmatinske, te tako i donjokaštelanske sredine. U završnim cjelinama predstavljene su temeljne sastavnice donjokaštelanske povijesti 1930-ih godina, najstarija Donjokaštelanka (Marija Žanić, preminula u 96. godini) te doneseni kraći životopisi istaknutih Donjokaštelana iz prve polovice XX. stoljeća. Na kraju knjige sadržane su bilješke (254.-260.), popis uporabljenih vrela i literature (261.-263.), popis vlasnika svjetloписа (264.), rječnik lokalnih izričaja (265.-267.), kazalo imena (269.-275.), sažeci na engleskom, talijanskom i njemačkom jeziku (278.-283.) te završna riječ autora knjige (285.).

Monografija "Donjokaštelanska svakodnevnica 1900.-1939." vrijedan je prinos poznavanju jednog odsječka iz prošlosti ove po mnogo čemu specifične, baštinom prepoznatljivije i istraživačima raznorodnih disciplina uvijek iznova zanimljive dalmatinske mikroregije. Pisano jasnim i čitkim stilom, tekstom koji s bogatim izborom likovne građe čini skladnu cjelinu, ovo će djelo nesumljivo pronaći svoje mjesto u knjižnicama kaštelanskih obitelji. Za istraživače dalmatinske povijesti XX. stoljeća knjiga Mladena Domazeta i Marina Vuletina poticajan je model kako se - spojem riječi i slike - može načiniti monografija koja sadržajem, ali i vrsnom tehničkom izvedbom i opremom, zasigurno nadmašuje okvire lokalne historiografije.

LOVORKA ČORALIĆ